

Hörk József

Hogyan neveltek bennünket az abszolutizmus idejében?*

Azon időben, midőn a bécsi abszolút kormány minden áron azon törekedett, hogy az önállóságától megfosztott Magyarországot egyszerű osztrák provinciává tegye és a „Gesammtmonarchie”-ba [= egységes monarchiába] beolvassza, és ezen célból elsősorban azt akarta elérni, hogy Magyarország lakóiból a nemzeti öntudatot kiirtsa, az akkori magyar sajtón és különösen a *Pesti Naplón* kívül a költők és írók és a hazafias szellemű iskolák voltak azok, melyek célja elérését teljesen lehetetlenné tették.

Azon szerencsés véletlen, hogy atyám minden várostól legalább is három órajárásnyira lakott, mint egy „*coalitionalis*”, vagy mint magát az 1825-ből felvett címében nevezé, a *Rima-Murány-völgyi Vasmű-Egyesület* egyik gyárának az igazgatója, abban a kiváló előnyben részesített engemet, hogy egymásután több iskolát látogathattam meg.

Losoncra a tiszta magyarságért, no meg a Losoncot elpusztító muszka elleni gyűlölet beszívására, Lőcsére a német nyelv megtanulására, voltaképpen pedig a Lőcsére internált honvéd: **Hauszer Titusz** és atyai barátja, az öreg **Gretzmacher János** kedvéért vitt fel atyám. És ez a Gretzmacher csakugyan atyai jóbarátunk lett. Minden gyermekcsínyeinket atyai szeretettel fedezte, hozta rendbe. Pedig beh sokat kellett fedeznie! És ez a Hauszer – mindig honvéd maradt! Ha valamit tehetett hazájáért, azt el nem mulasztotta! Gyakran meghívott bennünket magához, s olyankor aztán elkezdett nekünk mesélni, beszélni a dicső időkről, győzelmes csatákról, a haza reményeiről és szinte átszellemült az arca. De megtudta ezt a policáj, és betiltotta néki fiúkat hívni magához „sült krumpli-ra”. Most már csak úgy férhetett a szívekhez, hogy nyíltan a leckék alkalmával, a „hic, haec, hoc” mellett mondott el egy-egy vérmelegítő eseményt, egy-egy lelkesítő, dicső tettet. Itt is „spiclit” tartottak ellene! Ekkor a lecke nem tudókat záratta be otthon a lakásán. Sokszor-sokszor nem tudtam én a leckét az iskolában, csak hogy nála szóhiba nélkül elmondhassam és lelkes, szívemelő elbeszéléseit hallhassam. Feltűnt sokaknak, hogy egy idő óta a magyar fiúk oly rosszul tanulnak Hauszernél!

Reá parancsoltak, hogy az iskolában büntesse őket, a „kitérésektől” pedig tanítás közben tartózkodjék! Ekkor meg azt a szokást vette fel, hogy bejövén az iskolába, az imádság után a katedrába ült, balkönyökére támaszkodott, balkeze újjai végét szájába vette, mintha körmeit rágná, azután arra felé nézett, merről Lőcsére a golyák jöttek... délre. Néha egy negyed, két negyed, sőt három negyed óráig is úgy ült szótlantul, mozdulatlanul. Azaz, ahogy szótlantul! Nagy lelkes szemei mereven szegeződtek a táj felé, mintha hallgatónéknak, majd örömet fejeztek ki, majd lelkesedést, dühöt, végre megtörtséget, s azután könnyek gyűltek szemébe, s omlottak, omlottak végig hosszú szép szakállán.

Mi eleinte csendesesen, nesztelen néztük, majd örömtől szikrázó szemekkel kísértük tekintetét, majd azt sem tudtuk miért, elszorult a szívünk, s mikor ő könnyezett, mi is sírtunk, némelyikünk zokogni kezdett. Ekkor ő felébredt álmodozásából, reánk nézett nagy szeretettel, mire ünnepeyes csend lett, síri csend. Eltartott öt-hat percig. Megszólalt. „*Ne beszéljünk erről, fiúk!*” Szomorú, szomorú történet ez!

1861-ben már nem voltam tanítványa. Onnan jött későbbi tanulóársaim beszélték, hogy ezen évben mindig víg volt. Mikor azonban 1861 reményei szétfoszlottak, megtört az ő reménye, lelke, s azzal a fegyverrel, mellyel annyi ellenséget levágott, ejtett halálos csapást utolsó ellenségén, az életén.

Lőcséről Rima-szombatba bévitt atyám. Mint volt nemzetőrkapitány, dehogyis mellőzte volna a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnáziumot*, hiszen az ekkor (és ma is) messze földön volt híres kiválóan hazafias neveléséről.

A jánosi utcán egy derék, becsületes, gondos tímármesterhez vitt, ki már saját gyermekeit kiváló sikerrel és tapintattal szépen felnevelte, úgy, hogy mint az apjuk, ők is díszei voltak a kálomista egyház polgárkoszorújának.

Simon János bácsi egy egész külön kis házikót adott nekünk, három testvérnek. Két ablakunk az utcára, azzal szemben egy az udvarra, ajtónk szemben János bácsi lakásával nyílt. Mellénk rendelte jólelkű írását „tanoncát”, **Bábás Jánost**, kit csakhamar testvérként szeretünk. Második szomszédunknál, **Percz** bácsinál lakott **Mikszáth Kálmán**, kivel csakhamar kenyeres pajtások lettünk. Szemben Percz bácsival, az utca túlsó oldalán lakott **Szeremley Károly**, az a professzorunk, akitől féltünk ugyan, de akit rajongásig szerettünk.

Nekem hamar sikerült osztálytársaim szeretetét megnyernem. A dolog igen egyszerűen történt. A német nyelv professzora megvert engem, s rögtön népszerűvé lettem. Elhatároztuk, hogy nem tartunk német órát. **Szokhány Andris** és **Juhász Jancsi** becsukták az osztályt, eldugták a kulcsot a kéménybe, én pedig néztem. Ott kapott a professzor. Azokat a kéménylyukban, a külső fűtésű kályha sötétjében nem láthatta, de engem megcsípett. Mikor a kulcs hiányzott, elővett.

– Hol a kulcs? – Az igazat megvallani nem akartam, hazudni nem szoktam, így hallgattam. Harapófogóval sem bírt belőlem egy szót is kihúzni. Lakatost hívatott. Megnyílt a tanterem. Érthető zúgással vonultam be. Dühös lett. Engem a középre állított.

– Felelj! – mondá.

– Nem tudom a leckém, tanár úr! (Úgy határoztuk el, hogy senkinek sem szabad a leckéjét tudnia.)

– Nem igaz! Most jöttél Lőcséről, folyékonyan beszélsz németül, egy ilyen kis fordítást nem lehet nem tudnod! Felelj!

*Az írás eredetileg a *Pozsonyi Lapokban* jelent meg a 20. század elején. Kisebbségi stílusú beavatkozásokkal közöljük. [A magyarázó jegyzetek szögletes zárójelben találhatóak.]

- Hallgattam. - Térdepelj! - Hallgattam. - Hozzatok botot!
- Hallgattam. Megjött a bot. - Nos, felelsz? - Hallgattam.
De ez már sok volt, a haragtól kipirult a tanár. - Nesze! - és a fiúk számították: „egy, kettő, három, négy...” Így lettem én népszerűvé. Nem könnyeztem. Minek adjak elégtételt a tanárnak?

Nemsokára színészek jöttek Rima-szombatba. Gondolom, a **Hubay** derék szintársulata volt. Annak klasszikus magyar darabjain lelkesültünk. Elhatároztuk, hogy mi is előadunk néhány jóra való darabot. Nagy gondot okozott nekünk az, hol találunk alkalmas színpadot? Ebből a zavarból egy derék, jómódú szabómester segítette ki bennünket. Neki nem voltak gyermekei, hát szerette a másét, különösen a diákokat. Olyan nagy szobát adott nekünk, melyben a színpadon és az öltözőn kívül (a szoba gerendáira függesztett nagy lepedők képezték a válaszfalakat) 63 főnyi néző közönség fért el. Legalább egy telt ház után annyi nézőt számítottunk ki a jövedelemből.

De hol vegyük a darabokat? Akkor még a magyar gyermekirodalom nem volt olyan gazdag, mint ma. De ha olyan lett volna is, nem ismertük. Elhatároztuk tehát, hogy amit a színészek adnak, azt adjuk elő mi is. De ki írja át nekünk azokat? Felfedeztük Mikszáth Kálmánt, aki színésznek szórakozott volt, de mindig voltak jó eszméi. És Mikszáth pompásan átírta nekünk a *Kemény Simont*, a *Vén bakancsost*, a *cigányt*, a *Harámiákat*, sőt egy ízben a saját kompozíciójával is előállt. **Maróthy Jankó** pompás cigány, **Pali** bátyám kitűnő „Mór Károly” volt. Hatalmas „Hunyadynk” volt **Paulík Bertalan**ban. Természetes, hogy minden ruhadarabunk színházi garderober tárgyává lett. Mikor a Violát adtuk, minden fehérenemünk, különösen az akkor kedvelt „bőingujjú” ingeink úgy tele voltak ragasztva veres, fehér, zöld papiros szalagokkal, hogy nagy vakációkor hetekig kellett azokat anyáknak mosatnia. Egy öreg báránybőr bunda, melyben K. bácsi egykor vásárokra járt, pompás bajúszokat és szakállakat szolgáltatott. K. bácsi nemcsak gyönyörködött bennünk, de valószínűleg mecénásunk volt.

Sikereink híre oly magasra hágott, hogy egyszer csak megjelent a nézők között **Gáborhelyi Endre** tanár is.

Egy felvonás közben kimenvén az udvarra, gyanús alakot láttam. Kicsiny termet, szikrázó szem, fekete köpönyeg, olyan karbonári forma és kis pörge fekete kalap. „*Fiúk* - mondám beszaladva - *baj van! Gyanús alakot láttam.*” - és elmondtam a fentebbi ösmertető jeleket. Elhatároztuk, hogy az csak Szeremley Károly lehet. „*Jó lesz a Caesart holnapra jól betanulni!*” Összeültünk a mi lakásunkon heten.

Másnap rögtön iskolai imádság után megszólalt osztálytanárunk, Szeremley Károly és ekképpen szavalt:

- Jertek csak elé, ti, színészek, ti! - Én tudtam, hogy itt nem lehet tréfálni, rögtön felemelkedtem, körülnéztem, intettem és kimentem - a mídiumra. - Nos? - mondá Szeremley kissé szigorú arckifejezéssel, és végignézett a sűrű padosorok felett. De én megelőztem a zivatart és elkezdtem:

- Gyere ki, Talyi, (Jankó), Berta (Paulík Bertalan), Szöcs-

ke (Szokdai), Dina (**Benkár Dienes**), Thaxi (Mikszáth), ahogy kedveskedve egymást neveztük. Kijöttek szépen mind. Kezdődött a leckéztetés. Pompásan ment mindenkinek. Egymás mellett állottunk, s mivel az előadások alkalmával nemcsak a Szöcske és a Thaxi sügött, hanem felváltva mindenikünk, ha valamelyik valamit rögtön nem tudott, kisúgtuk.

- No, fiaim - mondá végül Szeremley, - ha ti a leckét mindig úgy tudjátok, mint ma, tovább is játszhattok. Úgysem vették mást, mint hogy be nem jelentettétek. De megadom az engedélyt most én! Sőt, valamikor meglátogatlak én is. - Megvolt tehát a „felsőbb engedély”. Sőt, az elismerés is.

Kezdett tavaszodni. Mihozzánk is eljutott a híre annak, hogy Garibaldi készülődik. Azt is hallottuk, hogy a Bakony sűrűjében már 20 ezer honvéd rejtőzik, várva a kedvező pillanatra. Beszélték, hogy sok pénz jött Amerikából. A hír való volt, hiszen Gömör alispánja őrzött 12 millió forintot a „Hungarian fond” nevű, New Yorkban készült, később csak „Fifty” bankónak nevezett pénzekből. Később **Szentmiklóssy Antal Szemszúró pusztáján** ásta ki azokat egy cigány a rejtekökből. (Gondolom egy-egy példányt kapott abból később a rimaszombati gymnasium múzeuma.) Mi is besoroztuk az egész osztályt. Ki huszárnak, ki gyalogkatonának, ki más fegyvernemhez lett beosztva. Én, mint fiatal kis legény, vártüzer lettem.

Hogy pedig a 48-i hősokhöz hasonlókká nevelkedjünk, **Beke Laci** (Szeremley egyik kosztosa) minden óra közben a *Forradalmi és Csataképeket* olvasta fel. Így talált bennünket egyszer **Miklovics György**, a legnépszerűbb tanárunk. Nem szólt semmit, csak könnyek jöttek rajtunk gyönyörködve végignéző, értelmes, nagy szeméibe.

Nemsokára elmaradtunk a „kis pázsit”¹-ről. Ott, tudniillik, egy, a csűrök között fekvő kis, pázsitos téren folyt a labdaháború és a „*mancs*” (tekeütés). De hát miért maradtunk el? Mert a „megye” gyűlést tartott. Micsoda megye? Hát a mienk! Időközben t. i., míg a békés napok tartanak, megyeileg szervezkedtünk. Osztályunk elsője, **Kubinyi Aladár** (ma törvényszéki elnök Rima-Szombatban) volt a főispánunk, **Zachar Emil**, ma - gondolom - kúriai bíró, volt az első, **Balázs Gyuri** másodalispánunk, **Mihalik Dezső** fő-, **Zachar Gyula** aljegyzőnk, **Pál Gyula** pénztárnokunk, **Paulík Bertalan** csendbiztosunk és úgy tovább. Én képviselő lettem - és immunitást kaptam - mert megverték.

A dolog úgy történt, hogy mikor éppen javában szervezkedtünk, a szervezkedő gyűlés elnöke, Kubinyi Aladár azzal az izenettel küldött el a 3. osztályba, hogy hívjam fel azt is szervezkedésre. Én nagy lelkesedésemben feltett kalappal léptem az osztályba. **Lehoczky Vilmos** barátom ezt az osztály megsértésének tekintette, és leütötte a kalapomat. Ezt meg én tekintettem a magam osztálya megsértésének és - bementem a háborút! Lett is belőle olyan „osztályharc” a 3. és a 6.² osztály között, hogy ajtó recsegett, hát pufogott (az enyém is három hatalmas ökölcsapás alatt) és vér is folyt. Egy szegény 3. osztálybeli tanuló orra talált véletlen közel jönni a legerősebb „kvartánus” ökléhez. Erre - mint lovagias ellenfelekhez illik - az első vér után szépen kibé-

kültünk. De nem békült ki velünk a komoly, szigorú direktor, **Terray Károly**, aki miatt éppen betörtük. Persze a két osztály közötti első emeleti folyosó tele volt lihegő, kigyulladt arcú harcosokkal.

„Sedes” [= törvénytörők] elé akart bennünket állítani és a „principilusok” [= kezdeményezők]-at ki akarta csapatni. Soká-soká húzódott a perünk a tanári kar előtt, de sehogy sem tudták kisütni, ki itt a nagyobb bűnös? Végül is Miklovics György tanárunk mentett meg bennünket azzal az okos szóval:

– A két osztályt csak nem csapathatjuk ki?! „*Ubi omnes peccant, nemo peccat, ubi omnes puniuntur, nemo punitur!*” (Ahol mindenki vétkezett, külön egyes vétkesek nem lehetnek, ha mindenkit büntetünk, nem büntetés a büntetés egyeseknek!) – Riadó „éljent” kapott érte. – Jó, jó fiam! De ne nézzétek soha ellenségnek a magyart! Hiszen azért verte meg az Isten a magyart, mert az soha össze nem tart! – és könnyek jöttek szemébe.

Jól viseltük magunkat, hogy soha oka ne legyen a sírásra.

Jött nem sokára olyan idő is, hogy különösen meg volt velünk elégedve. Költői elbeszélést kívánt tőlünk, és Kubinyi Aladár írt olyan sikerült történeti elbeszélést *A két testvérnemzet* cím alatt, hogy az öregúr nem bírt vele betelni. Háromszor olvastatta fel.

– Hol vetted, fiam, Aladár? Nálam lakol és én nem vettem észre, hogy ily nagy dolog forr a fejedben!

Mi meg elkiáltottuk:

– Tanár úr, hiszen tanár úr tanítja, hogy „*Carmina secessum et totia querunt!*” (Magányban születik a jó költemény!)

Ez csakugyan jó volt! Nemcsak kitűnő jambusaiért, de különösen a tartalmáért. A magyar és a kun dicsően küzd egymás ellen, végül, mikor már megtanulták egymást nagyra becsülni, összeszólhatnak a vezérek: „*ne pusztítsuk egymást, kár volna érettünk, úgysis testvérnemzetek vagyunk!*” – és egymás karjaiba omol a két tábor.

Még nagyobbra emelkedett Miklovics csodálkozása az akkori fiatalság felett ama nagy gyász idején, midőn megrendült minden magyar szív és **Jókai** szívszaggató búval azt írta: „*Pusztább az ég egy fényes csillagával / S a nap egy... sugárral hidegebb...*”

A nagy, a feledhetetlen **Széchenyi** [István] halt meg! Kétségbeesésének önkeze által... Féltette hazáját és gyászba borította 1860. április 8-án! Megdermedt a magyar! Hát ő is elhagy? (**Teleki** [László] is!) A szomorú Miklovics „Elégiát” kívánt, szívből fakadó fájdalommal!

Mindnyájunk elégiája zokogott, de azért a pályadíjat, az elismerés koszorúját a Mikszáth Kálmáné nyerte meg. Furcsa kis dolog történt ezzel. Mikor Mikszáth felolvasta a tanár előtt, a költeményt már ismerő osztálynak kellett kikönyörögnie Miklovicstól, hogy végighallgassa. Nos, igen, mert így kezdődött:

„*Űl az öreg Isten hatalmas trónusán,
Pipa a szájában, kostók az oldalán...*”

Mikor ezt az öreg Miklovics meghallotta, botja után nyúlt, de a rátekintő, őt kérlelő osztály láttára, kértére letette azt és csak nagy haraggal taszította el Mikszáthot maga

mellől a médiumon, és ki akarta kergetni az osztályból. Mérgesen rivallt reá:

– Eredj, cudar, ne lássalak többé, eredj!

De az egész osztály elkezdte őt kérlelni:

– Tanár úr, nagyon szépen kérjük, tessék felolvastatni! Tessék felolvastatni és azután ítélni!

Végül sikerült őt megkérlelnünk, Mikszáth pedig olvasta:

„*Űl az öreg Isten...*” stb.

A költemény tartalma azt beszélte el, hogy a hatalmas Isten mennybéli trónusán nagy nyugodtan, boldogan ül és gyönyörködik a körülötte lévő megdicsőült hősökben, kik lenn a földön becsületesen teljesítették kötelességüket és meghaltak a hazáért. Az egyesek tettei is részletezve voltak, Szent Péter mondta el őket az „öregúrnak”, mintegy igazolásául annak, hogy őket „atyjok” közelébe bocsátotta... Mikor az egyes hősök tetteit részletezte Mikszáth, kiderült a Miklovics arca, majd felmelegedett, gyönyörködve hallgatta. S mintha csak látná a mennyei képet, ábrándosan nézett az ég felé. Egyszerre kíváncsiság ült ki az arcára. Mikszáth azt beszélte, zaj van a mennyország kapujánál.

– Nézd csak meg, Péter, mi lehet?

Péter a kapuhoz megy, egy nevet hall, mire rögtön kinyitja a kaput. Az „öregúr” odanéz, felismeri a belépőt, feláll, leteszi a csibukját, elibe siet és megöleli:

– Isten hozott, fiam, Széchenyi! – és soká tartja kebelén... Hosszan néz rá, könnyek jönnek atyai szemébe és megszólal: – Minek jöttél még el? Szüksége van reád nemzetednek!

De mikor már azt hallotta Miklovics, mindent megbocsátott Mikszáthnak. Könnyei végigperogtak jóságos orcáján és megölelte Mikszáthot.

– Jer ide, fiam, jer! Hadd csókoljalak meg! – és homlokon csókolta.

Hogy pedig miért szeretett bennünket az öreg Miklovics annyira, hogy azon blasphemikus [= kegyeletstörtő], vagy legalábbis erősen antropomorphistikus [= emberszabású] kezdet után is meghallgatta a Mikszáth költeményét, annak is nagy históriája van.

A március eleje elég meleg napokkal köszöntött be. A megyei urak a megyeház előtti lócán, a városi urak a városháza előtti lócán ültek és beszélgettek. Megszokták ezt, és később második természetükké lett. Mi arra jártunk, ki az iskolába, ki az alumneumba. Nagyon lelkesítő, biztató és nekünk (mert belénk vetett bizalmukat árulták el) kedves szavakat intéztek hozzánk.

Jött a március 15. Reggeli hétkor már mind az iskolában voltunk. **Dapsy Pali** egy hatalmas nemzeti zászlót hozott. Felragadta és azt mondotta:

– Utánam!

Ünnepélyesebb diákmenet még sohasem volt! Elöl ment zászlóval Dapsy Pali, utána hármas sorokban a VI. (mert akkor még csak hatosztályú volt a „rimaszombati protestáns gimnázium”), az V., a IV. osztály és így tovább, le egészen az első osztálybeli utolsó kis fiúcskáig. Mire a mit sem sejtő tanárok megérkeztek, mi már a temető melletti sánc dombján a Dapsy Pali magasra tartott zászlaja alatt énekel-

tünk: „*Hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar!*” Mikor pedig Dapsy Pali a lelkesítő szónoklatba fogott, dob pergett, s láttuk a katonaság felvonulását „*mit pflanztem Bajonett!*” (kivont szuronyokkal). De akkorára már Miklovics is futott, illetve loholt felénk – mert nagyon kövér volt – csak úgy szakadt róla az izzadság.

- Jertek haza fiaim, jertek hirtelen, mert lelőnek!
- Nem megyünk, míg el nem énekeljük!
- Majd énekeljük az iskolában, csak jertek!
- Nem megyünk!

- Fiaim! A director a megyefőnökhöz ment könyörögni érettetek, de ha nem lesz sikere...

Ekkor a vezénylő tiszt azt komandírozza:

- Habt Acht! [= Vigyázz!]

Miklovics megjédt, könnyezve könyörgött.

- Fiaim, ha szerettek..., jertek, jertek! Én nagyon szeretlek titeket..., meghasadna a szívem érettetek...

- Nem megyünk, bár nagyon szeretjük a Tanár urat, de nem megyünk, míg el nem énekeljük a Hymnust!

Miklovics odaszaladt a tiszthez, de nem tudott vele beszélni, nem értette a nyelvet... a tiszt azt komandírozza [= vezényli]:

- Zum laden! [= Tölts!]

- Jertek, az Isten áldjon meg, jertek! - Nem mozdult senki. - No, ha nem jöttök velem, akkor én itt halok meg veletek! - és közibénk állott.

Ekkor futva jött a director és már messziről fehér lapot lobogtatott, melyet – amint a tiszt közelébe ért – átadott.

- Habt Acht! - Dob pereg..., a katonaság elvonult.

Hozzánk fordult a director. Izgatott is volt, de különösen szomorú. Nagy búson szólott:

Az ifjúságot megmentettem, de az iskolát nem!

- Hogyan?? - kérdé aggadalommal Miklovics.
- Be fogják csukni a gymnásiumot!

Elszomorodtunk mind. Amily lelkes volt a kivonulás, olyan hangtalan, levert volt a bevonulás. Benn az intézetben minden osztály a maga termében volt. Ott volt minden tanár a tanári szobában. A fiúk hallgattak, elméláztak, a tanárok ezer aggodalom között tanakodtak. Elhatározták, hogy kérő deputátiót [= küldöttséget] küldenek a megyefőnökhöz. Mikor már a harmadik deputáció is eredmény nélkül tért vissza, bejött hozzánk Miklovics.

- Fiaim! Nincs remény!

- Van remény! - kiáltott fel Dapsy Pali. Van remény! Ki akarja magát az iskoláért feláldozni?

- Én, én, én! - hangzott mindenfelől. Miklovics csak nézte.
- Mind el nem mehetünk. Húzzunk sorsot!

Dapsy azt mondta:

- De én okvetlen megyek!

- Jó!

- A sors - mondjuk az önakarát is - négy ifjút küldött ki a megyefőnökhöz: Dapsy Pált, Kubínyi Aladárt, **Liszkay Jánost** és Zachar Emilt. Vállalkozó lett volna, a serdültebbje valamennyi. Ezek azután díszmenetben – mert mind elkísértük őket –, elmentek a megyeházára a megyefőnökhöz – és magokra vették a lázítás vádját. Ott tartották őket délután négy óráig. Mi pedig ott settenkedtünk, ott aggód-

tunk mind a megyeháza körül és a ki- és bejáró director éppen oly kevéssé volt képes bennünket elűzni, mint a minket riasztató hajdúk. A diákcsoport zaja behallatszott a vizsgáló terembe. „*Főnök úr, mi is bűnösök vagyunk!*” - hangzott fel sűrűn. Végül délután 4 óra után kijöttek a fiúk és bosszús hangon azt mondták nekünk:

- Azzal küldtek el, hogy gyerekekkel nincs mit kezdeni!

Az igazgatóra azonban ráparancsolt a megyefőnök, hogy szigorú iskolai büntetést szabjon reánk!

A tanári kar két heti házi áristomot szabott ránk és becsuktak minden osztályt a maga termébe egy délutánra. Mi a *Forradalmi és Csataképeket* olvastuk. Hogy mit csinált a többi osztály, nem tudom, de aligha dicsérte egy is a németet! Bejött közénk Miklovics is, hogy mind ott vagyunk-e? Mind ott voltunk..., de ő sem ment ki, ő is hallgatta aztán azokat a dicső történeteket.

Nem sokkal ezután azt sejtettük, hogy nagy változás lesz, mert egy este – úgy hallottuk – nagyon, nagyon soká tanácskoztak az urak. De különösen az öntött belénk reményt, hogy meglestük, amint a jánosi utcán Szeremley Károly vidám arccal jött és énekelte: „*Legyen úgy mint régen...*” - többet nem hallhattunk, észrevett bennünket és elhallgatott, illetve mi elfutottunk. De azért mégis megtudtuk, mik a haza reményei! Üstökös járt az égen és annak fényes képét megbámulni kitelepedtünk az udvarra. Leterítettük zöld szőrös, zöld bársonyos, piros díszes subáinkat és odavártuk jó barátainkat. El is jöttek szépen! Legelől Percz bácsitól Mikszáth Kálmán és azután a szomszéd diáktanyákról a felvidéki tót fiúk, kik magyar szóra jöttek. Azután eljött Beke Laci is, a közel lakó Szeremley kosztosa és végül ő [azaz: Szeremley] vitte a szót. Beszélt nekünk oly melegen, oly lelkesen és olyan részletesen mindenről, különösen az 1848. márciusi ifjúságról, hogy csak úgy nyeltük a szót és csak úgy dobogott a szívünk. Beh szeretjük volna megállítani az időt! Mélyen elszomorodtunk, amikor felkelt és azt mondta:

- No, fiúk, én már megyek! Fél egyre jár az idő, jó lesz, ha már ti is lefeküsztok, mert késő van már! A hulló, hulladozó csillagok alvást tanácsolnak!

Soknak akkori rimaszombati tanulóársaim közül fel-tűnhetik, hogy egyik fiatal tanárunkról [Fábry Jánosról], akiről csak suttogva beszélték, hogy egy ideig mint üldözött szökevény lappangott Rimaszombatban, nem szólok. Nos, igen. Neki csendes embernek kellett lennie, mert ha megszólal, nagy zavarba hozza az intézetet! Az abszolút kormány is meghallhatta volna! Azóta szólott jeles természetrajzi munkáiban és iskolai évnyitó-igazgatói beszédeiben.

JEGYZETEK

¹ Az ún. Kispástról van szó, amely nagyjából a mai Daxner tér helyén feküdt.

² Valószínűleg elírás. Mint a „kvartánus” kifejezésből is kitetszik, negyedikek voltak. Ez felel meg az 1860-as évnek is.

Szombathy Viktor

Mixát, Mikszádt, Mikszáth*

„Szombathy Viktor szemléletében, írói gondolkodásmódjában mindenekelőtt Mikszáth Kálmán utódja. A legapróbb részletekig ismeri a felföldi magyar-szlovák világot, különös figuráit, történeteit, azt a szájhagyományt, amelyet évtizedeken keresztül átadtak egymásnak a nemzedékek a kisvárosokban. Ennek a kispolgári, értelmiségi, diák „folklorának” a megörökítője szinte minden művében az író. [...] Szinte enciklopédikus ismeretei vannak a régi Felföldről, írásai együtt érdekes mentalitástörténeti adalékot jelentenek, bepillantást egy ma már atlantiszai távolságba tűnt világba.”

Ezt olvashatjuk a világhálón a magyar irodalom történetét összefoglaló munka szerzőről szóló részében. Legolvasottabb művének, a felvidéki vármondákat bemutató *Száll a rege várról várra* c. könyvének is Mikszáth Kálmán *Magyarország lovagvárai* c. műve az egyik előzménye. A török hódoltság kora is egyként meghihette őket. *A beszélő köntös* és *Megszólal a töröksíp* ebben az értelemben édestestvérek. Szombathy Viktornak a két világháború közti Rimaszombat kispolgári világának egy-egy mozzanatát megörökítő írása szinte Mikszáth félszázaddal korábbi emlékeket őrző munkáinak szerves folytatása. Az alábbi írás újraközlésével mindkettőjükre emlékezünk.

Az itt következő oldalak nem kívánnak sem „tanulmányt”, sem „életrajzát” formálódni, hiszen e sorok írója nem irodalomtörténész. A szeretet, a megbecsülés azonban, amit Mikszáth iránt érez, megérlelte benne azt a kívánságot, hogy amit egyénien Mikszáthról, környezetéről, családjáról, írásainak színhelyeiről tud – Mikszáth kifejezésével élve – afféle mezei csokorba gyűjtsék. Már csak azért is, mert ugyanabba a gimnáziumba járt ő is, édesapja is, amely Mikszáth alma matere is volt. Azzal a különbséggel, hogy az apa még a ma is álló, roskatag épületbe, e sorok írója már a **Tóth Béla** városi mérnök által tervezett, s 1902-ben¹ épült mai épületbe járt.

E sorok írója tehát Gömör és Nógrád szeretete okán, valamint azért, hogy az utóbbi négy évtized folyamán az összes, ezekben az időkben még létezett Mikszáth-utóddal, rokonnal megismerkedett és Mikszáth beszélyeinek, regényeinek helyszínét is igyekezett bejárni: a hallott és tapasztalt emlékek, valamint olvasmányai hatása alatt e néhány lapon a maga „saját Mikszáth”-ját igyekszik megörökíteni, a maga egyéni módján.

Ott kezdve, ahol a Mikszáth névvel egyáltalában megismerkedett.

E század elején, egészen 1944-ig anyai nagyapámék kezén volt Gömör megye legnagyobb nyomdája, ennél fogva különösen olvasó család voltunk. Az úgynevezett kisvárosi értelmiség olvasmányainak sorrendjében: **Jókai, Mikszáth, Herczeg Ferenc, Gárdonyi, Szomaházy István, Bródy Sándor** állott, a Göre Gábor-könyvek töretlenül népszerűek voltak 1898–1920 között, hozzájuk kell tennem **Tóth Béla** hatkötetes *Magyar anekdotáinak*csét, amely **Mühlbeck Károly** tökéletesen korszerű rajzaival afféle művelődéstörténetet nyújtott. Csak magyar írókat soroltam föl. A női olvasók általában Jókait, a férfiak Mikszáthot olvasták szívesebben.

Ennél fogva Mikszáth a magunkfajta családoknál „otthon” volt.

Rimaszombatban, s általában Gömörben különösen. Kivéve néhány dzsentrifaladót, amelyek érintve érezték magukat.

Két megye egyesült Gömör-Kishonttá 1802-ben. Egyelőre elméletben, majd gyakorlatban egyre inkább, végül törvényhatóságilag a múlt század hetvenes éveiben. Eleink nem tudtak megegyezni a székváros „személyében”: akart a régi főváros, Pelsőc – az akkori helyesírással – majd Rozsnyó, Tornalja is székhely lenni. Végül a legnagyobb lakosságú város maradt a központ, Rimaszombat, amely város 1910-ben 8 000 lakost számlált. Az egyesülésnél azonban a Rimaszombati járás székhelyét 25 kilométerrel északabbra tették a völgyben, Nyustyára, mivel a **Fáyak, Kubinyiak** ott laktak és odatelepült a *Rima-Murány-Salgótarján Vasmű Rt.* vasolvasztója is. A Rima völgye a középkorban Rima vármegye volt, apró megyecske, amelynek lakosai eredetileg az Árpád-korban odatelepített, arany-, réz-, vashányászok voltak, németek. Ilyen volt a később pánszláv várossá minősült Tiszolc is (Theissholz, ma Tisovec), Rimabrézó, Rimabánya és Rimaszombat. (Eredeti neve: Gross-Steffelsdorf.) Szlovákok ezen a tájon a törökök távozásáig ismeretlenek voltak. A németek elszlávosodtak.

Rima vármegyét később Hont vármegyéhez csatolták, ami azért volt különleges, mivel Nagy-Hont vármegye – Kémence székhellyel – és Kis-Hont vármegye között Nógrád terület el.² A két megye igazgatása igen körülményes volt, különösen a török és a kuruc időkben, de Nagy-Hont nem mondott le Kis-Hontról, Kis-Hont székhelye egy ideig Rimabrézó is volt, mint evangélikus esperesi székhely pedig egészen e század elejéig szerepelt.

Mikszáth, mint elsős gimnazista a félig-meddig Gömörrel egyesült – egyesülgetett – Kis-Hontba került. Hat évig járta a gimnáziumot, mert ennek csak hat osztálya volt, ezért vittek át 1865-ban a selmeci evangélikus líceumba. A felvétel 1857-ben történt. Felvetődik a kérdés, miért nem a közeli és igen jó hírű losonci gimnáziumba adták, hiszen az nagyobb tanintézet volt, teológiával is.

Nyilván meggyőződéses evangélikus voltuk az oka, evangélikus elődökkel, akik papok voltak. A rimaszombati gimnázium sem volt tisztán lutheránus jellegű, mert eredetileg

* Az írás eredetileg a *Palócföld* 1987. évfolyamának 6. számában jelent meg. Félkövér és dőlt szedés: szerkesztőség. Az írást a szerkesztő látta el jegyzetekkel, némely adatok szükségesnek vélt pontosítása, illetve kiegészítése miatt.

kálvinista volt, a városban pedig a XVI–XVII. században szinte genfi szigorúságú, merev volt a rend. Később is, amikor már nagyrészt Sárospatakon tanult diákok lettek a gimnázium tanáraivá, a sárospataki diákszokások éltek. Egyre halványodtak ugyan, végképp csak a csehszlovák állam megalakulása után 8–10 évvel színtelenedtek el. A diákszokások, amikbe a kis Mikszáth belekerült, erősen sárospatakiak voltak, belevéve még a tanintézet javára úzótt „szupplikáció”-t [= adománygyűjtés] és a nagy ünnepeken templomokban szónokló légátusokat s azok „segédeit”, a mendikánsokat is. Sárospatak liberális volt: ha nem volt elég református legátus, az evangélikusok is mehettek. Ez az állapot 1918 pünkösdjén volt az utolsó.

A hatosztályos református gimnázium egyesült az oszgyáni evangélikus gimnáziummal.

Oszgyánban, Füleken, Sajógömörön működtek evangélikusok által fenntartott középiskolák³, amelyeket az egyházak és földesurak már a XVI. század közepén megalakítottak, s a törökök támadásai miatt húzódtak végül Oszgyánba. Mivel a rimaszombatiak 1560 körül tértek át a református hitre az evangélikus hitről, a tanintézetük is kálvinista lett és az egész magyar királyságban itt volt szabad csak Kálvin szerint a teológiát magyarázni. Egyéb-ként híres tanítványa volt az intézetnek a XVIII. század második felében **Hatvani István**, az ördögöcs professzornak becézett debreceni tanár.⁴

E pár szóval próbáltam világot vetni arra az intézetre, amelybe a kis Mikszáthot beadták. Az oszgyáni és rimaszombati gimnázium 1850-ben egyesült, s lett *Egyesült Protestáns Főgimnázium*⁵, ilyen néven egyedüli Nagy-Magyarországon. Az egyik évben a lipthói evangélikus püspök, a másikban a miskolci református püspök volt a felügyeleti hatóság egészen 1919-ig.

A két megye hivatalosan csak 1882-ben egyesült: lett Gömör-Kishont.

Mikszáth 1857–1863 között járta itt iskoláit, **Pósa Lajos** két utolsó gimnáziumi évét másutt, Sárospatakon végezte. Mikszáthnak egy másik evangélikus intézetet találtak, Selmechányán. Beiratkozásakor tízéves volt, s mint említettem, csaknem minden évben másként írták nevét. A gimnáziumban igen vegyesen tanult, főként a német nyelvvel küszködött, holott azt akkor igen szigorúan vették. A városban neves diáktartó családok voltak, a jól főző asszonyokat szívesen ajánlották a tanárok. A szklabonyai kisfiú – aki palóc idiómáját aligha vesztette volna el amúgy is Rimaszombatban – először **Kovács Mártonnénál** volt kosztban, majd **Dobos József**ekhez „iratkozott át”. Mind a két asszony jelesül főzött, Mikszáth a Dobosné főztjét emlegette, s már híres író korában is benyitott hozzájuk egyszer. Dobos bácsi túrot, gyufát, szalonnát, sőt, hagymát, s hogy teljes legyen a lista: kocsikenőcsöt árult. Remek cipókat sütöttek a rima-szombati sütőasszonyok, a helyi történelem **Mándy Pálné**, s mint a diákok számára híres főzőnők nevét: **Sütő Pálné**, **Gasko Andrásné**, **Torkos Mihályné** nevét jegyezte föl. Mikszáth egyik kedvenc cipófajtája a „négysegletes” volt, valamint abban az utcában, amelyet később Tompa utcának hívtak a költő

szülőháza miatt, nagyméretű, remek kalácsot is sütöttek. Minden asszony csak egyfélélt sütött, ezt vitte piacra, ezt keresték nála. Mikszáthék is megcsinálták azt a szokásos tréfát: a „tefeles”, azaz tejfelt – guggolva – áruló asszonyok próbatejfelét egy darab cipóba öntötték maguknak s aztán tovább álltak.

A gimnáziumnak ekkor átlag kétszáz növendéke volt. A tanév végi körkérdést: „milyen pályára készül?” – Mikszáth is megkapta, s feljegyezték: először kereskedőt mondott, később ügyvéd akart lenni. Ez már édesapja hatása volt.

Játszani – métázni, mókázni, ahogy az egykorú feljegyzés írja – a „régii temetőbe” jártak, amely akkor már használaton kívül volt, s amelynek közelében **Ferenczy István** sírja is feküdt! A művészt az 1900-as évek elején, **Beöthy Zsolt** beszédének hatására exhumálták, jelenleg a református templom kriptájában, díszes szarkofágban nyugszik, mellszobra – **Vaszary László** alkotása⁶ – az iménti háborúban megsérült, de már helyreállították.

Mikszáthék játszódélutánjai szerdán és szombaton voltak. E játszótér helyén ma divatos, fából épült vendéglő („*Fatartó*”⁷), gyerekjátszótér és újonnan vágott autópálya van, amely az új temetőbe vezet. Mikszáth idejében erre futott az azóta betoncsőbe foglalt s az új panelházak között a Rima medrébe futó *Temető-patak*, másképpen *Pokorágyi-patak*, s ennek mentén egy vendéglővé előlépett kocsmá. A kocsmá előtt mély gödrök s egyetlen petróleumlámpás. Ez volt a kép – számos apró utcával, tímár-műhelyekkel, a „szagos” Rimaparton – szalmafedeles házakkal, három templommal, egy Három Rózsa nevű sarokszállodával, egy megyeházával, amit Mikszáth látott. A gimnáziumot az 1870-es években emelték, majd 1890-ben ráhúzták a második emeletet. Roskatagul, hulló vakolattal ma is áll, szlovák–magyar nyelvű emléktáblával.

Mikszáth irodalmi érdeklődése hamar megmutatkozott. Nemcsak abban, hogy megírta osztálytársai dolgozatát, hanem önképzőkori pályaműveiben is. A tanári kar – köztük néhány egykori 48-as honvédtiszt – magyar szívet tanított. Akkortájt tértek át a német nyelvű oktatásról a magyarra, s mivel az iskola átvette Sárospatak és a korabeli magyar ellenzék gondolkörét, nem csoda, ha a Mikszáth fiú ezen a címen adott be pályázatot: *Egy magyaroktól elváthatatlan szív méltányos kitörése 1860-ban*.

Ezt a Bach-korszak utáni, bécsi alkotmányos terv gúnyos elutasításaképpen írta. Bizonyosság ez arra is, hogy Mikszáth és egész nemzedéke ezekben az iskolákban már milyen politikai légkörben nevelődött. **Szeremley, Fábry**, később **Baksay** és a többiek gondoskodtak róla. A „fejeket s agyakat igazították”. Ugyanez az is észrevehető, hogy Mikszáth ironikus jelleme, szatirikus hajlama mily korán érvényesült. Ezt hozta magával, ezt nem tanították.

Az ironizálás tekintetében azonban nemcsak saját örökségére hivatkozhatott. A „kosztadó város” és az egész palócbarkó Dél-Gömör mindenkor híres volt csúfolódó hajlamáról, az embertársak kifigurázási készségéről. Családi körben, társaságban, megyei s városi urak közt, kaszinóban, olvasókörben mindig akadt egy-két friss agyú illető,

akinek gyorsan forgó esze a polgárok, vagy dzsentrik világában szelet tudott kavarni. E sorok írója még a két világháború között is ismert ilyen szellemesen tréfálkozókat, akiknek leleményes telitalálatait ismerte a fél megye.

E sorok írója éppen azért erősen csodálkozik azon, hogy egy a Bach-korszakban született és a Schmerling-korszak után még évtizedekig élő gúnyvers soha nem került Mikszáth tollára, pedig sokszor hallhatta. A postakürt dallamára énekelték:

„Sirmayzer, Rómayzer, Lenner postamester,
Hepka, Repka, Hudoba, Krec.⁸
Az öreg Findura, Burszky meg a fia,
Mind a három csizmadia.”

A vers magyarázata: az 1850-es évekkel kezdődően számos idegen, osztrák, morva, cseh beamter költözött felsőbb parancsra a magyar városokba, megyei székhelyekre, s vette át a vezetést. ugyanekkor északi szlovák területekről iparosok, kereskedők is jöttek velük. Ezek legtöbbször az 1867-es kiegyezés után is maradt s magyar névvel beolvadt a többségbe – amely például Rimaszombat, Losonc, Ipoly-ság tekintetében csaknem száz százalékban magyar volt. Az utódok közül például Lenner postamester fia már a gimnázium magyar-görög tanára, dédunokája pedig nemrég mondott le Rimavská Sobotá tanácselnökségéről s ment vissza tanárnak, Findura fia **Farkasfalvy Imre** néven Rimaszombat és Vác történetírója lett. Vácott a róla elnevezett utcában emléktáblája is van.

Mikszáth ifjúkorában – de még az 1950-as években is – a nap s éj minden félórájában felhangzott a katolikus templom toronykerélyéről a „török síp”-nak tartott hétyluku kurucsíp hangja, ezzel jelezte a tűzör, hogy ébren van. A síp ma a múzeum tulajdona, de Mikszáth idejében még elevenül élt a vele kapcsolódó monda. Hihetőnek tartom, hogy *A beszélő köntös* kisregény tématalálásához ez a síp – a tárogató őse – is hozzájárult.

A jelen visszaemlékezés nem óhajtja, hogy valamiféle „Mikszáth életrajz” fellengzős címét viselje; mindössze az évtizedek óta szándékosan gyűjtött, illetve véletlenül előkerült emlékek kissé rendezetlen halmaza, amelyből egyetlen szándéknak kell kivilágolnia – milyen lehetett Mikszáth világa, környezete, íróvá válásának néhány rugója a gömöri és nógrádi emlékezetben, milyen volt a levegő, amely ifjúkorában körülöngte, kik voltak útítársai. Ugyanekkor néhány későbbi regényhősének útvonalát a cselekményeinek helyszínét is felrajzolni szeretné.

Ez minden.

Nemcsak a gömöri, hanem a vele szomszédos palócság is – ha nem bosszantották a „palóc” jelzővel, amellyel csak a második világháború után kezdett megbékülni s büszkélkedni, amikor már sűrű etnikai tömege oldódásnak indult – éppen olyan tréfás fajta, amilyenek az előbbieken a rimaszombati „gyüker”-eket vallottuk. Egymáson éppúgy csipkelődött, mint a tőle társadalmilag távolabb állókon, „urakon és paraszton”. Szokás őket **Tamási Áron** furfangos székelyeihez hasonlítani, de a „furgangos” jelző

már a XIX. század elején rájuk ragadt. Ez a szegény ember védekezése.

A palóckutatás központja ma Eger. Állandó vita és elméletserkesztés alanya a palóc, alulírott szerény véleménye szerint eredetük még mindig nincs eldöntve, függetlenül attól, hogy ugyanazt a bájos dialektust beszélik. Nyilván határőrök keveredtek össze a tölgy-fenyő határon: kabarok, kazárok, kunok, székelyek, jászok, magyarok, szlovákok. Foglalkozásukban, építkezésükben egységessé kellett válniuk a természeti adottságok miatt, antropológiailag sok a különbség köztük. Tarka viseletük is alig kétszáz éves. Nevüket hivatalosan először egy kecskeméti vásárjegyző-könyvben találták: „12 gyöngyháznyelű és palótzoktul... ft 12.”.

A szépirodalomban elsőül **Gaal György** író könyvében találkozunk velük: egy Mónosbélről származott jurátus pestbudai viselt dolgait olvashatjuk; a „palótz jurátus” az 1840-es években kalandozta be Pestet. **Göre Gábor** egyik elődje ő, de furfangosabb és műveltebb, írástudóbb nála.

Kutatják tudósaink az etnikailag, antropológiailag legvalószínűbb s eredetében legrégebb palóc falut is. Némelyek az Órhalommal szemben elterülő, jelenleg Szlovákiában lévő Ipolyvarbóra szavaznak, egy mai pozsonyi megállapítás szerint – *Madách Kiadó: Hűségben...* – a jelenleg még száz százalékban magyar (palóc) falu a szlovákiai Dél-Gömörben Jéne. Barkó-táj.

Itt térünk rá a Pósákra.

Mikszáth és Pósa a gimnáziumban kötött barátságot, három év korkülönbség volt köztük. Az önképzőkörben Pósa is oly szorgalmas volt, akár Mikszáth, de csínytevéseiről nem tudunk. Valószínűnek tartom, hogy megismerkedésük idején a Sárospatakról átvett szokás szerint Pósa urazta Mikszáthot, Mikszáth meg „lemendurozta” a Pósa gyereket. A szénior s junior fogalma nemcsak lengedezett ezekben az intézetekben, hanem erős testet is öltött: egy második gimnazistát egy elsős csak urazhatott. Ez a szokás még az első világháború idején is kötelező volt, a cserkészlet törölte el.

Pósa is Szegedre került újságírónak, a hagyomány azt szokta mondani, hogy Mikszáth íróasztalát Pósa, az övét **Tömörkény**, a Tömörkényét **Móra Ferenc** örökölte. Móra el is tréfálkozik ezen, nyilván az egykori szerkesztők mindig valami másik asztalt mutattak a jelölt kollégáknak, de a „Mikszáth asztala”-fogalom évtizedekig kísértett. Később, Pesten, újra lesz asztaluk, de azt már vidám társaság fogja körülvenni. A Pósaé irodalomtörténetileg híresebb lesz.

Pósa Mikszáthot *Az Én Újságomban* így búcsúztatta:

Mondok nektek egy dalt,

Mikszáth Kálmány meghalt...

Ez a gyermekül szerzett rím e sorok íróját, noha még kisgyermek volt, megmosolyogtatta, „mondhatta volna szebben is”. Ha Pósa egy kicsit tűnődik, jobb rimet kovácsolhatott volna a Mikszáth, különösen a Kálmán névre. A fájdalom azonban mindenképpen őszinte volt, Pósa nemcsak a nagy író, hanem volt iskolatársát, a szomszéd vármegye szintén szegény-sorsból származó fiát gyászolta.

E sorok írójának volt alkalma az özvegygel Mikszáthról beszélni. Mint író, természetesen igen nagyra tartották, mint embert szerették. Kedvelték a közvetlenségét, egyszerű modorát, jó kedélyét, emberségét. A múlt század végén s e század elején híres irodalmi „asztal” volt a Pósa-asztal. Mikszáthnak is volt „asztala”, az ún. István-szoba az István főherceg szálló étterme mellett, de az már a Pósa asztal virágzásakor elnéptelenedett. Ha olykor Pósaék jelenlétében Mikszáth valami kis történetet mondott, a szervezőnek és szerkesztőnek kiváló Pósa rácsapott: „Írd meg nekem, Kálmán...” Sok ez nekem – felelte Mikszáth –, vedd át valamelyikemet.

Mikszáth halálakor Az Én Ujságomban *Krasznahorka* – Mikszáth fordításában, *Gyönyörű erdőcske* – regéjét közölte Pósa. Krasznahorka helyesebben így hangzanék magyarul: Szép hegyecske, Gyönyörű hegy.

Egyszer, tréfásan, Mikszáth meg Pósa valamiféle rokonságot próbált, egy-más közöttit, megállapítani. Mikszáth ezzel fejezte be:

– Pápiszával még menne, de lutheránus és kálvinista együtt...?

Elnevette a végét.

JEGYZETEK

¹ Az épület 1904-ben készült el.

² A valóság az, hogy Nógrádot szakították ki az eredetileg jóval nagyobb kiterjedésű Hontból, így lett a Rima-völgy és a hozzá csatlakozó Szuhapatak mente enkláve, Kis-Hont néven.

³ Osgyánban és Füleken nem egyidejűleg. A fülekit helyezték át Osgyánba.

⁴ Hatvani István nem Rimaszombatban, hanem Losoncon járt gimnáziumba.

⁵ Teljes kiépüléséig (1884.) nem főgimnázium, csak „gimnázium”.

⁶ A szobrot tényleg Vaszary László faragta márványba, ám annak mintáját Holló Barnabás készítette.

⁷ Ma már nincs meg – elbontották.

⁸ A Krec (azaz eredetileg Krč) családról bővebben olvasható lapunk jelen számában, Mancel Jenő emlékezéseiben, a 32. oldalon.

